

Riječ (iz) tišine

Kemal Ljevaković, *Riječ (iz) tišine*. Tešanj: Opća biblioteka, 2023.

Knjiga ima 189 stranica sljedećeg sadržaja: “Predgovor” Ivana Gaćina (5-10), petnaest priča (13-149), te priloge koji uključuju: “Neke pojedivosti o pričama” (153-157), “Rječnik” (manje poznatih riječi i oblika riječi bosanskog jezika, govora tešanskog kraja iz vremena iz kojeg priče progovaraju) (159-168), “Pogovor” ‘Prošlost ostala po duši’ Momčila Spasojevića, “Bilješku o autoru” (173-177), “Literaturu i druge izvore” (tj. popis literature i drugih izvora u kojima se Kemal Ljevaković navodi kao autor ili su to tekstovi drugih autora o njemu, ili se spominje kao leksikograf, prozaist ili pjesnik) (178-188) i “Sadržaj” (189).

Ovo je, smatram, još jedno uspješno književno ostvarenje Kemala Ljevakovića, ovaj put – prozne naravi i dvostrukog, dvoznačnog naslova: *Riječ iz tišine*, odnosno *Riječ tišine*. “Naslov je brdo sa kojeg se vidi najšira istina knjige i u isto vrijeme to je daleka i rebusna najava nepoznatog”, veli narator prve priče pod naslovom “Prva Knjiga” (13). U prvom slučaju (tj. *Riječ iz tišine*) naslov otčitavamo kao *kazivanje, pripovijedanje o tišini prošlosti, začutaloj, minuloj, davnašnjoj prošlosti*, prošlosti čiji je “bunar / zdenac dubok”, kako bi to rekao Thomas Mann, ali činom priče, tj. riječju ili riječima, i *sačuvanoj, i u riječi prošlosti uhvaćenoj*. I zbilja, s formalne tačke gledišta, svih petnaest Kemalovih pripovjedaka okrenuto je ka prošlosti, od kojih je polovina autoreferencijalne, autobiografske naravi. Otuda priče ili pripovijetke ove knjige povezuje jedna unutarnja nit, a uzete zajedno skoro da ostvaruju romanesknu cjelinu.

Njemački filozof Kant davno je skrenuo pažnju kako osnovno svojstvo svakog umjetničkog djela jeste da ono predstavlja jednu cjelinu (harmoniju, jedinstvo tona i stila). Kant ovoj osobini pridaje apsolutni značaj i, po njemu, umjetnik stvara ne obaziru-

ći se na korisno ili nekorisno, jedino mu je cilj dostizanje estetskog ideala. Ovu Kantovu estetiku kritikovao je Hegel. On se slaže s Kantom da je umjetničko djelo organska cjelina i da je toj cjelini svojstveno podređivanje sredstava, ali i da je još u pitanju i estetska forma kojoj je potreban sadržaj, koji, prema Hegelu, dolazi iz Ideje. Hegel nadalje kaže da umjetničko djelo, ma koliko ono u sebi sačinjavalo jedinstven i zaokružen svijet, ipak ne postoji samo za sebe kao stvarni pojedinačni predmet, već za nas, za publiku koja umjetničko djelo posmatra i uživa u njemu: “Pjesnik piše za publiku i, prije svega, za svoj narod i svoje doba, koje smije zahtijevati da umjetničko djelo razumije i da se u njemu osjeća kao kod svoje kuće”. (Navedeno prema: Čedo Kisić, *Između sjećanja i zaborava*, Sarajevo, 1986, 115-126)

U drugom slučaju, tj. ako naslov pročitamo kao *Riječ tišine*, onda se fokusiramo i referiramo na književno-umjetničku tišinu, koja je stvaralačka, intenzivna, kadra da (iz)govori moćnu, snažnu riječ, i koja će govoriti onima koji dolaze ili će doći, kadra da odjekuje... “Ova knjiga proizlazi iz duboke fascinacije temom tišine i moći riječi u ljudskom iskustvu” (7), zapisat će, s pravom, Ivan Gaćina u svom “Predgovoru” ovoj knjizi.

Za većinu pripovjedaka unutar ove knjige autor je već dobio neku književnu nagradu, što znači da su, s jedne strane, i prije nego što su uobličene među korice ove knjige bile stručno, kritički ocijenjene visokim književnim ocjenama, a, s druge strane, taj podatak govori i o visokim književno-umjetničkim dometima Ljevakovićeve pripovijedanja. Inače, Ljevakovićevo pripovijedanje ocjenjujem realističnim, crpljenim iz života, živopisnim, neposrednim, emotivnim, kao vjerna slika života, likova i prilika, maksimalno poetizirano. “Pripovijedanje mu je mekoćutno, lirično i nostalgično – s osjećajima čežnje i sentimenta”. (“Pogovor” M. Spasojevića, 170) Dakle, Kemal Ljevaković se ovom knjigom još jedanput potvr-

đuje kao vrstan savremeni bošnjački pripovjedač istančanog pripovjedačkog senzibiliteta.

Poput *tišine*, i pojam *riječ* u naslovu ove knjige ima stilogen potencijal. I u ovoj knjizi Kemal se pokazuje i ostvaruje kao vrstan stilst, virtuoz riječi, koji ih, rekao bih, miluje, pa ih potom, u punoj stvaralačkoj slobodi, oprezno i brižljivo pušta u lepršavu igru i strukturu rečenice, priče, života. A zauzvrat, očekuje i nada se da mu se one *osmjehnu*, kako je to genijalno rekao Anatol Frans (umro 1924), francuski nobelovac, za rečenicu: “Milujte svoju rečenicu, na kraju, ona će se osmjehnuti”. Jezički stil Kemala Ljevakovića i njegovo *milovanje riječi* priziva u sjećanje vrlo slikovit opis riječi Pabla Nerude (umro 1973), koji veli: “Ja ih ljubim, cijenim, slijedim ih u stopu, zagrizam u njih, puštam da se tope u mojim ustima... Toliko volim riječi... Neočekivane... Njih što ih žudno očekujem, vrebam, dok iznenada ne naiđu... Ljubljene riječi. One sjaje kao dragulji, poskakuju kao platinaste ribe, one su pjena, zraka, kovina, rosa...” (Prema: Kisić, *Između sjećanja i zaborava*, 51) Kemal itekako voli riječi, *riječi koje iskaču iz tišine*.

Na početku priče “U snovidu jedne dove” čitamo, naprimjer, sljedeće: “Nebo je u meni, ja u nebu, sjedinjeni u Tebi – još samo, samo da tako bude u svemu na svakoj mojoj živuć-stazi. Ali, kako? Za početak, ne bi bilo malo, neka me nema puno u meni i da nikada ne nadmenim, i da mene svakom i svima, u meni da ima. Eto, to bi bilo dovoljno da moje rođenje bude naspram s Tvojim povjerenjem u čovjeka”. (19) Pored jezičke izvrsnosti i prozne oliričenosti, ove rečenice imaju i svoju moćnu teološko-filozofsku potku. Svaka Ljevakovićeve priča protkana je sličnim dubokoumnostima izrečenim u estetici bosanskog izraza i njegove raskošne leksike.

Evo samo nekoliko primjera: “Zato, Vjeruj i kad sam si da to nisi, i kad u besmislu si, i ljubavi kada minu pa dušu čežnjom raspinjaš, i

kad svaku nadu gubiš – vjeruj. Vjeruj u grijehu kad si, i kad beznađe nosiš, i kad ne udjeljuješ ili kada prosiš, i kad nećeš nikad nikud stići a naumio si, i kada u molitvi nisi – vjeruj... (“U snovidu jedne dove”, 20) “Proživljeno vrijeme se ne može vratiti, ali se doživljena osjećajnost može vraćati, sjećanjem proživljeno prizvati. Sa sjećanjem imamo prošlost.” (“Haso alias Hans”, 62) “Stećak je i naš mejtaš i naš međaš – tu nas prošlost sustiže.” (“Mislim, dakle jesam”, 123) “Tajne duše i srca su veće od svih tajni.” (“Mislim, dakle jesam”, 128) “Čovjek čovjeku treba da govori ko da mu u ustima šećer stoji!” (“Mislim, dakle jesam”, 137)

Kad smo kod bosanskog jezika, valja istaći činjenicu Kemalove posebne pažnje u očuvanju i njegovanju bosanskog jezika u savremenom kontekstu. Poslušajte npr. samo ovu leksiku: “Čujder me, Sarajka!” (54) “Nije ti dala da zanočiš, beli”. “Zamal se ne baildisa”. “Davranisa se...” (56) “Interesovao se i za svoju jakliju...” (62) “Sjećanja ga smještaju u putravce...” (64) “Ptica mejtanjača što najavljuje smrt!” (77) itd.

Valja posebno ukazati, makar ovlaš, na još jednu dimenziju Ljevakovićeva pripovijedanja, odnosno njegovih priča – doboka ukorijenost u islamskoj tradiciji i kulturi, koju on (po)štuje, umjetnički

vrhunski afirmiše. U tom smislu paradigmatična je i – antologijska – njegova priča, koju smo već spomenuli i iz koje smo naveli nekoliko citata, “U snovidu jedne dove”. Kemal Ljevaković se ovdje smješta između dva moderna bošnjačka pjesnika: jednog dobro poznatog, Mehmedalije Maka Dizdara: *Zemlja je smrtnim sjemenom posijana. Ali smrt nije kraj. Jer smrti zapravo i nema. I nema kraja. Smrcu je samo obasjana: Staza uspona od gnijezda do zvijezda* (Smrt), i drugog, manje poznatog, Selima Jelovca: *U ime zime, / u ime ljeta, / u ime cvijeta, / ovoga svijeta, / učim Bismillu.*

Almir Fatić